

kiečių kalba publikuota vestuvėms skirta dalis – juk gimtuvės ir laidotuvės publikuotos lietuviškai. Manau, nebūtų nusižengta autentiškumui, jei prie šio teksto būtų pridėtas ir lietuviškas vertimas. Tą patį galima pasakyti ir apie antrą tomą. Šiaip ar taip, geras vertimas iš vokiečių ar anglų kalbos pagausintų skaitytojų būrį. Knygos pabaigoje pateikiama J. Balio spausdintų darbų bibliografija. Turinyje rašoma, kad jos chronologiniai rėmai nuo 1926 iki 1990 m., bet pati bibliografija tęsiama iki 1993 m. Jos pabaiga rodo, kad bibliografija rengta skubotai. Du kartus įrašytos pozicijų grupės datuotos 1993 m., tačiau įrašai kiti. Tomas vėl baigiamas trumpais komentarais ir asmenvardžių rodykle.

Pateikiama J. Balio bibliografija leidžia manyti, kad šis tomas jau paskutinis, tačiau argi neverti Tėvynėje dienos šviesą išvysti ir kiti darbai? Jei jau spausdinami šeimos papročiai, negi folkloristikai nesvarbūs kalendoriniai ir agrariniai? Galbūt nenorėta publikuoti kalendorinių papročių tomo – jis Lietuvoje jau išleistas 1993 m., tačiau nejaugi nesvarbus 1986 m. mažu tiražu Silver Springe pasirodęs leidinys „Lietuvių žemdirbystės papročiai ir tikėjimai“? Neabejoju, kad dar

daugiau tokio pobūdžio priekaištų turės folkloristai, pasigedę stambių ir lietuvių kultūrai reikšmingų J. Balio darbų.

Apžvelgęs išleistus J. Balio raštus, galiu teigti, kad atliktas ištis svarbus darbas. Informatyviausiai parengtas pirmasis raštų tomas – parašyta platesnė pratarinė ir pateiktos kelios rodyklės. Iš jų tyrėjui labai svarbi dalykinė. Kitų tomų priedai kuklesni (išskyrus penktojo). Žinoma, dalykinėms rodyklėms parengti reikia laiko (beje, ir pinigų, kurių knygų leidybai vis sunkiau gauti), neabejoju, kad tokiu atveju paskutiniai tomai būtų pasirodę vėliau. O jų jau senokai laukia lietuvių skaitytojas. Mano galva, reikėtų išleisti ir daugiau tomų. Tai padaryti įpareigoja ir leidinio pavadinimas („Raštai“, o ne „Rinkiniai raštai“). Taip pat ar nevertėtų atskiru tomu išleisti ir užsienio kalbomis publikuotų darbų, kad į Tėvynę su savo kūryba grįžęs žymus tautosakininkas ir etnologas J. Balys galėtų prabilti tik lietuviškai. Suprantama, patarti lengva – sunkiau įgyvendinti. Biečia prie šių tomų išleidimo prisidėjusius žmones minėti šiltu žodžiu, skatinti naujiems darbams ir vartant dabar lengvai prieinamus J. Balio raštus kaskart prisiminti įdėtą jų sudarytojų triušą.

Žilvytis Šaknys

Balys Sruoga. Raštai, t. 9, kn. I: Tautosakos studijos 1921–1947. Parengė Algis Samulionis (1936–1994), Donata Linčiuviene. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003. – 750 p.; kn. II: Tautosakos studijos kitomis kalbomis 1924–1932. Sudarė Donata Linčiuviene. Vilnius, 2004. – 494 p.

Balys Sruoga pirmiausia žinomas kaip rašytojas – dramaturgas, lyrikas, beletrizuotų atsiminimų knygos „Dievų miškas“ autorius, tačiau ir moksliniai veikalai sudaro svarbią jo palikimo dalį. Tik tautosakos darbai, pirmą kartą surinkti ir išleisti kartu, tapo dviem įspūdingo storio knygomis, kurios, tikėkimės, papuoš ne vieno lituanisto lentyną ar darbo stalą. Lietuviškai parašyti straipsniai, studijos, recenzijos, poleminių publikacijos, taip pat „Lietuvių liaudies dainų rinktinė“ (B. Sruogos parengta 1947 m., išleista 1949 m., jau po

jo mirties) spausdinami „Raštų“ devinto tomo pirmojoje knygoje. Ji pradedama studija „Dainų poetikos etiudai“ (p. 7–185), kuri atsidūrė šioje pozicijoje dėl knygos parengėjų pasirinktos chronologinės darbų išdėstymo sekos. Bet kartu tai ir reikšmingiausias tautosakinis B. Sruogos tyrinėjimas, kuriame pirmą kartą taip išsamiai ir įtaigiai analizuojama lietuvių liaudies dainų poetika ir simbolika, keliamas tautosakos nacionalinio savitumo klausimas. Turbūt nesuklysiame pasakę, kad tai ir geriausiai žinomas iš visų B. Sruogos

tautosakinių darbų. Jis įtrauktas į vidurinių mokyklų programas, uoliai studijuojamas pirmakursių liuanistų, juo, kaip svarių autoritetu, dažnai pasiremama ir dabartiniuose tyrinėjimuose. Daugeliui žinoma ir tai, kad ši studija yra B. Sruogos daktaro disertacija, kurią 1924 m. apgynęs Miuncheno universitete, jis į Lietuvą sugrįžo jau kaip filosofijos mokslų daktaras. Dabar paimkime į rankas anotuojamo leidinio antrąją knygą, pristatančią tautosakos darbus kitomis kalbomis. Mat B. Sruoga disertaciją pirmiausia parašė rusiškai, vėliau jos tekstą išvertė į vokiečių kalbą (jis ir buvo apgintas Miuncheno universitete) ir galiausiai – į lietuvių kalbą. Apie disertacijos parašymo aplinkybes daug įdomių faktų galima rasti Donatos Linčiuvienės labai kvalifikuotai ir kruopščiai parengtuose komentaruose. Pradedant jau pačia disertacijos pasirinkimo tema. Ją B. Sruogai pasiūlė darbo vadovas prof. Erichas Bernekeris, vienas žymiausių to meto slavistų Europoje. B. Sruoga ėmėsi darbo su didžiuliu užsidegimu ir po kelių mėnesių pateikė išsamų planą (žr. komentarus kn. II, p. 458). Darbo vadovas, iš esmės pritardamas studento užmojams, patarė temą siaurinti: sumažinti lyginamųjų tyrinėjimų dalį (buvo numatyta lietuvių dainas lyginti su lenkų, rusų, baltarusių ir ukrainiečių dainomis) ir labiausiai susitelkti prie dainų poetikos, motyvų, simbolikos. Neįtikėtina, bet akivaizdu: disertacijos tekstą (daugiau kaip 300 puslapių rankraščio) B. Sruoga parašė per du mėnesius – 1923 m. kovą ir balandį. Rašė, kaip jis pats prisipažįsta laiškuose, po 10–12 valandų per dieną, nieko nematydamas aplinkui ir imdamasis darbo su „tokiu opumu kaip senas alkoholikas stiklėlį“; situacija buvusi tokia, kad, jo žodžiais tariant, „likimas atsistojo ant peilio galo“. Disertacijos tekstą išversti į vokiečių kalbą B. Sruogai padėjo jo studijų draugas Erichas Mülleris. Abu variantai iki šiol nebuvo spausdinti, dabar jie skelbiami pirmą kartą (rusų k. p. 203–392, vokiečių k. p. 7–195). Prof. E. Bernekeris, recenzuodamas B. Sruogos disertaciją, rekomendavo ją paskelbti leidinyje „Archiv für slavische Philologie“, taip pat išvertus paskelbti ir lietuviškai (recenzijos tekstą vokiečių k. ir jos vertimą į

lietuvių k. žr. komentaruose p. 459–461). Tai ir buvo netrukus padaryta: lietuviškasis variantas iš pradžių pasirodė leidinyje „Tauta ir žodis“ (kn. 3–4, 1925–1926), vėliau buvo išleistas ir atskira knyga (Kaunas, 1927).

Disertacijos pagrindu B. Sruoga parengė straipsnį „Lietuvių dainų simbolika“, kuris 1925 m. latviškai buvo paskelbtas leidinyje „Ritums“ (p. 395–417; L. Kudirkienės vertimas į lietuvių k. komentaruose p. 462–486) ir du straipsnius, 1932 m. publikuotus senas tradicijas turinčiame periodiniame Londono Folkloro draugijos žurnale „Folk-Lore“: „Lithuanian Folk Songs (dainos)“, „Lithuanian song (daina) literature“ (p. 419–442, 443–456). Vėlgi iš anotuojamo leidinio komentarų sužinome įdomų faktą, kad abu straipsnius į anglų kalbą vertė buvęs Britų vicekonsulas Vilniuje ir Kaune Ernestas Johnas Harrisonas, 1921–1940 m. dirbęs dar ir Lietuvos telegrafo agentūros (Elta) korespondentu prie Lietuvos pasiuntinybės Londone (p. 486).

Taip prabėgomis apžvelgę B. Sruogos kitomis kalbomis parašytus tautosakos darbus, vėl grįžkime prie pirmosios knygos. Čia rasime disertacijos pagrindu parengtus, bet mokslo populiarinimo žanrui priskirtinus straipsnius „Erotinė lietuvių dainų simbolika ir jos kilmė“ (p. 198–229) ir „Apsidūmėjimai apie ožį“ (p. 372–382), recenzijas „M. Biržiška ir mūsų dainos“ (p. 230–237), „Dainų literatūra“ (p. 366–371). Pastarojoje, aptardamas Johno Norkaus „Didžiojo karo laikų lietuvių dainas“ (Kaunas, 1927), B. Sruoga kelia tuomet aktualius tautosakos kūrinių rinkimo, užrašymo, metrikos klausimus. Didesnės apimties recenzijoje „Dainavos krašto liaudies dainos“ (p. 242–309) apie prof. Vinco Krėvės-Mickevičiaus sudarytą rinktinę (Kaunas, 1924) svarstomas regioninės (dzūkų) tautosakos savitumas, kaimyninių slavų tautosakos įtaka, dzūkų dainose minimo Šarūno asmens istoriškumo problema; nemažai kalbama šioje recenzijoje ir apie dainų klasifikavimą, įžvalgiai raginama dainas siesti su papročiais ir apeigomis, be kurių žinojimo ir supratimo niekada iki galo nebus aiškūs dainų simboliai. Ne užtenka pažymėti *vestuvių dainą*, rašo B. Sruoga, juk *vestuvių* apeigos ilgos, susidedančios

iš įvairiausių veiksmų, be to, ne visur Lietuvoje vienodos. Šiandien šie dalykai jau tapę aksioma, bet B. Sruoga rašė apie tai daugiau kaip prieš 80 metų!

Su prof. V. Krėve-Mickevičiumi susijusi ir viena emociingiausių B. Sruogos publikacijų – „Mūsų tautosaka ir gyvenimas“ (p. 414–436). Tai polemisinis atsakas į Jono Balio straipsnį „Džukų tautosakos falsifikacijos“, paskelbtą „Vaire“ (1836, Nr. 9). Kieno ir kaip užrašyti tautosakos kūrinių derėtų laikyti autentišku? Geriausia užrašinėjimo priemonė pripažįstamas fonografas, bet ar visada jis tobulas ir juo užrašyti kūriniai „nemeluoja“, – klausia B. Sruoga; juk vienaip dainininkas dainuoja sau, darbą dirbdamas ar linksmindamasis vestuvėse, o kitaip – „fonografan atvykęs į Kauną ir tikėdamasis pinigų“. Dar sudėtingiau su tautosakos kūrinių redagavimu. Kam ir kiek leista redaguoti? Negi reikia palikti spausdintame tekste stambias gramatines klaidas ir stiliaus nelygumus, kurių neretai pridaro užrašinėtojai? Karštai diskutuojama dėl falsifikacijos. Prisimenamos kai kurios Liudviko Rėzos dainos, „Kalevalos“ epas, pagaliau ir „gryniausias“ falsifikatas – škotų poeto Jameso Macphersono „Osiano dainos“. Kaipgi čia yra, stebisi B. Sruoga, kad J. Macphersono „ne tik niekas neprakeikia, – jo vardas daugiausia dėl šių dainų ir pasidarė nemarus“. Su neslūgstančiu dėmesiu skaitai šį netrumpą straipsnį iki pat galo ir, rodos, girdi gyvą autoriaus balsą su visa emocijų puokšte jame – nuoskauda dėl negražiai užsipulto bičiulio, kandžia ironija ir piktoka pašaipa žeriant vieną po kito kontrargumentus.

Studijuodamas Rusijoje B. Sruoga gerai susipažino su rusų literatūra ir tautosaka, todėl neatsitiktinai į jo mokslinių tyrimų akiratį pateko bylinos. Pirmiausia minėtina habilitacinė studija „Bylinų aiškinimo teorijų apžvalga“ (p. 310–361), išsiskirianti iš kitų darbų brandumu ir moksliniu turiningumu. Rasime anotuojamojoje knygoje straipsnį „Bylina“, B. Sruogos parašytą „Lietuviškajai enciklopedijai“ (t. 3. Kaunas, 1934), pora recenzijų – „Prof. A. Skaftymov. Bylinų poetika ir genezė“ (p. 407–413), „Lietuviškasis karalius ir jo giminė“ (p. 383–388); pastaro-

joje, kritikuodamas Jono Žilčiaus tvirtesniais argumentais neparemtą hipotezę apie rusų bylinose minimo Lietuvos karaliaus ir jo giminės istorinį autentiškumą, B. Sruoga vis dėlto sveikina autorių už drąsą, kad ryžosi iškelti svarbų epo tyrimo klausimą.

Mažieji žanrai taip pat neliko apeiti. Anksčiau neskelbtame straipsnyje „Naujos temos pokarinėje tautosakoje“ (p. 389–392) rašoma apie patarles ir priežodžius kaip kultūros reiškinių jų funkcionavimą, atsaką į politines aktualijas. Recenzijoje „Iš K. Jurgelionies raštų: „Mįslių knyga“ (p. 191–197) gvildenamos mįslių rinkimo, užrašymo, redagavimo problemos. Išvada tokia: moksliniu požiūriu šios knygos negalima laikyti pavykusia – ir dėl nekritiškos šaltinių atrankos, ir dėl abejones keliančio mįslių klasifikavimo bei pateikimo, tačiau nespecialistui ta knyga suteiks retą pasitenkinimą – „tokie gyvi vaizdai, tokia sąmoninga žmonių išmintis, tiek gyvenimo, tiek grožės!“

Raštų devinto tomo pirmoji knyga baigiamą „Lietuvių liaudies dainų rinktinė“ (p. 438–669). Išleista 1949 m., ji daug lengviau prieinama skaitytojui, negu tarpukario Lietuvos periodikoje išsibarstę straipsniai. Ar vertėjo ją kartoti? Tačiau neskubėkime! Pirmiausia pasiskaitykime D. Linčiuvienės parengtus komentarus. Sužinosime, kad šįkart rinktinė spausdinama komplektiškai, t. y. iš archyvinio rašomąja mašinėle rašyto rankraščio, atkuriant laužtiniuose skliaustuose visas kupiūruotas teksto vietas. B. Sruoga parengė „Lietuvių liaudies dainų rinktinę“ 1947 m., deja, jos pratarmė, įvadas, dainų skyrių įvada buvo griežtai kritikuojami ir cenzūruojami to meto sovietinės leidybinės nomenklatūros. B. Sruoga bandė atsižvelgti į kai kuriuos reikalavimus, šį tą taisyti, tačiau jo pastangos buvo beviltiškos. Itin sunkus ir sudėtingas rinktinės kelias į spaudą – jos tiesmukas ir šiurkštus recenzavimas, „redagavimas“ žalojant autoriaus tekstą kupiūromis ir prikaišant į jį svetimų formuluočių – nuosekliai aprašomas komentaruose, kuriuos skaitai beveik kaip detektyvą.

Sruoga rašytojas neatskiriamas nuo Sruogos mokslininko. Jo tautosakos darbai taip pat parašyti tuo ypatingu sruogišku stiliumi, ku-

rio niekada ir su niekuo nesusipainiosi. Šmaikštus žodis, vaizdingi, neretai paradoksalūs palyginimai, humoras, ironija, kartais ir satyra – visa tai teikia nepaprastą skaitymo malonumą. Pačiai pabaigai vienintelė, visiškai atsitiktinė, bet tokia būdinga citata: „Putinas išlaikė visas

vėtras, visus viesulus, visus potvynius, – ne-nu-virto į upe, o nu-virto tiktai paukštelio nutu-piamas? Kodėl tas paukštelis toks sunkus – už vėtrą ir potvynį pavojingesnis? Kas matė Dzūkijoje toki paukštį, kuris medį betupėdamas medžius vartytų?“ (kn. I, p. 198).

Giedrė Buftenė

Dainius Razauskas. Vėjūkas: Lietuvių vėjo demono vardo ir įvaizdžio rekonstrukcija, atsižvelgiant į vieną skitų atitikmenį (osetinų *wæjug* / *wæjyg*). Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004. – 206 p.

Neseniai pasirodė antroji Dainiaus Razausko mitologinių tyrinėjimų knyga ir pirmoji išsami studija, skirta lietuvių Vėjui. Knygos antraštė – „Vėjūkas“ su dviem garso ilgumą žyminčiais ženklais – sukuria intrigą, kuri paaiškėja tik perskaičius studiją. Čia kalbama apie vėjūką ir vėjuką: vėjūkas – vienas iš vėjarodės pavadinimų, Vėjūkas – jau vėjo dievybės vardas, o vėjuku vėjas pavadinamas ne vien meiliai, bet ir su baime. Suintriguoja ir paantrašoje paminėtas lietuvių vėjo demonas. Lietuvių mitologijoje demonų klasė nėra aiškiai išskirta, juoba nėra sulaukusi monografijos. N. Vėliaus studijoje apie folklorinį velnią vėjo demoniškumas vos paminėtas, bet vėjo dvasia minima kaip viena pagrindinių slavų mitologijos demoniškų būtybių*. D. Razausko studijoje lietuvių Vėjūko demoniškumas yra paaiškinamas kaip skiriamasis jo bruožas vėjų šeimoje arba kaip vienas iš vėjo dievybės pavidalų, išsaugojusių tiesioginį ryšį su vėlėmis ir pomirtiniu pasauliu. Trečia smalsumą žadinanti detalė – knygos paantrašoje žadama skitų (osetinų) mitologijos paralelė. Kaip paaiškėja beskaitant, jai ir turėtume būti dėkingi, kad ši studija atsirado. Orientalistinis kontekstas – vienas iš D. Razausko tyrinėjimų ypatumų.

Knygą sudaro penki skyriai, du iš jų – didesnės apimties. Vienas jų – „Lietuvių vėjo

demonas ir osetinų vajugas“ – skirtas lietuvių vėjo demono įvaizdžiui išgryninti, kitame – „*Vėjo vėliava*: Vėjopatis ir jo sąsajos su tautosaka bei lietuviškais vėjarodžiais“ – kalbama apie Vėjopatį ir vėjarodžius, vėjo dievybės ikonografiją, asmenvardžius ir vaizdinio materializavimąsi liaudies mene – vėtrungių, vėjarodžių, vėjūkų pavidalus. Knyga pradedama ir baigiama žadėtųjų baltiškų–skitiškų paralelių atskleidimu. Kaip tik mitologinė osetinų demono (vienaakio milžino) vajugo ir šiaurės iranėnų vėjo dievybės *Vāyu-* genetinio ryšio rekonstrukcija, apie kurią knygos autorius išgirdo 2001 m. tarptautinėje mokslinėje konferencijoje Vilniuje, lėmė šios studijos atsiradimą – mėginta šią sąsają patvirtinti (gal patikrinti ir papildyti), atkreipus dėmesį į kalbinius sąsambius (*vajugas* – *vėjukas*) bei pastebėjus, kad lietuvių tautosakoje išlikusiame vėjo vaizdinyje galima atpažinti ir osetinų demonų bruožus. Taigi lietuviškoji paralelė patvirtina „Nartų“ epo demonų vajugų vėjišką prigimtį. Studijos pabaigoje baltų–skitų (iranėnų, osetinų) istorinių ir juos pagrindžiančių kalbinių ryšių problema aptariama nuosekliai. Apžvelgus ir susiejus iranistų (V. Abajevo), indoeuropeistų (V. Toporovo, V. Trubačiovo) išsakytus pastebėjimus, senųjų rašytinių šaltinių (Baltramiejaus Anglo, Pilypo Kalimacho, Erazmo Stellos ir kt.) žinias, lietuvių kalbininkų (Z. Zinkevičiaus, J. Kabelkos) ir mitologų (G. Beresnevičiaus) išvadas, skyrius apibendrinamas V. Abajevo citata: „Mes turime būti pasirengę tam, kad

* *Norbertas Vėlius*. Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis: Folklorinio velnio analizė. Vilnius, 1987, p. 71.